

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΑΠΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΚΟΠΙΑΣ

Α' - Ἡ καθολικότης τοῦ αἰτήματος.

Ἡ διὰ τῶν σχολείων διδασκαλία κοινωνικῶν θεμάτων, εἰσαχθεῖσα ἅμα τῇ θεμελιώσει τοῦ παιδευτικοῦ λειτουργήματος κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν ἀπέβη καθολικὸν αἶτημα ἤδη μετὰ τὸν Πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ ἐκλογή τῶν θεμάτων καὶ ἡ μορφή καὶ ἔκτασις τῆς διδασκαλίας τῶν ἐποικίλων τότε, διότι ἐχρειάζετο μία περίοδος δοκιμῶν, ἀναζητήσεων καὶ διερευνήσεων τῶν δυσχερειῶν τοῦ θεσμοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην εἰς ἓν σημεῖον ὑπῆρξεν ὁμοφωνία, εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ θεσμοῦ.

Τὰ συμβάντα τοῦ Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι κοινωνικαὶ ἐμπειρίαι ἀπὸ τὰς ἀναστατώσεις, ἀλλὰ καὶ προσεγγίσεις τῶν λαῶν ἐπέτειναν τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἔργου τούτου καὶ τὸ προέβαλον ὡς θέμα διεθνoῦς συνεδρίου. Ἀπὸ 7 - 12 Αὐγούστου 1961 ἡ Διεθνὴς Ἑνωσις Ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐρεῦνης ὁργάνωσεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Oslo τὸ Τρίτον διεθνὲς τῆς συνέδριον, ἔχον ὡς μοναδικὸν θέμα « The Role of Educational Research in Social Education ».

Ἡ συμμετοχὴ εἰς αὐτὸ ἦτο πράγματι διεθνῆς, ἀφοῦ συμμετέσχον ἀντιπρόσωποι 71 Πανεπιστημίων ἐκ 35 χωρῶν.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ συνεδρίου περὶ τῆς ἀνάγκης εἰσαγωγῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς ὑπῆρξεν ὁμόφωνος. Ἐτονίσθη σχετικῶς, ὅτι ἡ σύγχρονος κοινωνία ἐμφανίζει ἀφ' ἑνὸς μὲν μεγάλην περιπλοκὴν εἰς τὰς σχέσεις ὁμαδικῆς ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ μίαν συνεχῶς ἐν πορείᾳ διαμόρφωσιν. Χρειάζεται ἐντεῦθεν νὰ δοθῇ μία ἔμφασις εἰς τὴν περὶ τὰ κοινωνικὰ θέματα σχολικὴν διδασκαλίαν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ παιδεύωμεν τὴν νεολαίαν, ὥστε νὰ κατανοῇ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχεται, νὰ ἀποβαίνη ἐνεργὸν καὶ ὑπεύθυνον μέλος τῆς κοινότητος εἰς ἣν ἐντάσσεται καὶ νὰ διακρίνη ὀρίζοντας συνεχῶς εὐρυτέρους, ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ, τοῦ τόπου ὅπου ζῇ, τοῦ ἔθνους του, μέχρι τῆς κοινότητος ἐθνῶν.

Ἡ γενικὴ αὕτη ἀπόφασις τοῦ συνεδρίου διεσαφήθη εἰς τὰ καθ' ἕκαστον καὶ ὑπεδείχθησαν διορθώσεις εἰς προταθέντας μὴ πλήρεις σκοποὺς κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν διατύπωσιν, ὅτι σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς δέον νὰ εἶναι ἡ βοήθεια πρὸς κοινωνικὴν ὥριμανσιν (Sozialreife) τοῦ ατόμου, ὥστε νὰ ἐνταχθῇ εὐχερῶς εἰς τὴν κοινωνίαν ὅπου θὰ ζήσῃ.

Ἀνεπτύχθη, ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν ἐμπεριέχεται ἡ μονομέρεια τῆς ἐτοιμασίας τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου πρὸς ἀπλὴν παθητικὴν προσαρμογὴν εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἐν δεδομένῳ χρόνῳ κοινωνίας. Ζητεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀγωγὴν κάτι περισσότερον. Νὰ ἐτοιμασθῇ ὁ παιδευόμενος, ὥστε νὰ λαμβάνῃ θέσιν ἔναντι τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν ζητημάτων κατόπιν βασανισμοῦ τούτων καὶ οὐχὶ θυμουλκούμενος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προσδιορίζῃ ὑπευθύνως καὶ ἐλευθέρως τὴν ὁριστὴν πορείαν κοινωνικῆς ἐξελίξεως.

Ἐτονίσθη σχετικῶς ἡ διπλὴ σχέσις τοῦ νέου ἀνθρώπου πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Διαμορφώνεται μὲν οὗτος εἰσερχόμενος εἰς μίαν κοινότητα βίου διὰ τῶν θεσμῶν της καὶ τοῦ συστήματος ἀξιῶν της, ἀλλὰ συγχρόνως ὥς πρόσωπον ἐλεύθερον συμβάλλει εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν ταύτης.

Δὲν ἐγένετο δεκτὴ πρὸ πάντων ἡ διατύπωσις ἀντιπροσώπων τῶν ἐκείθεν τοῦ Παραπετάσματος χωρῶν, ὅτι σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ προσαρμογὴ τοῦ ατόμου εἰς τὴν σημερινὴν σοσιαλιστικὴν ὁργάνωσιν τῆς κοινωνίας. Τοὺς ἀντετάχθη, ὅτι πᾶσα κοινωνία ἐκάστοτε προσδιορίζεται ἀπὸ ἄλλους ὅρους. Ἄλλοι ἦσαν οὗτοι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος μας καὶ ἄλλοι θὰ εἶναι μετὰ μίαν δεκαπενταετίαν, ὅτε οἱ νῦν μορφωνόμενοι ἐν τοῖς σχολείοις θὰ δράσουν κοινωνικῶς. Τότε θὰ ὑπάρξουν καὶ νέοι ὅροι προσαγόμενοι ἀπὸ τὰς ἐν τῷ μετὰξὺ ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰς ἐφαρμογὰς των, ὥς καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους παράγοντας πολιτιστικῆς πορείας, τοὺς ὁποίους καὶ αὐταὶ αἱ σοσιαλιστικαὶ κοινωνίαι θὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν.

Ὁ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον καθορισμὸς τοῦ διαγράμματος τῆς Κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἀνεγνωρίσθη, ὅτι δι' ἕκαστην χώραν δέον νὰ εἶναι ἄλλος. Ἐκεῖθεν καὶ ἡ εὐθύνη τῶν θεωρητικῶν τῆς παιδείας ἐκάστης χώρας διὰ τὸν καθορισμὸν του.

Β' – Ἡ θέσις τοῦ Ἑλλήνος ἀντιπροσώπου ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Oslo.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης μελέτης, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, προέβη ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Oslo εἰς ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν γερμανιστί, ἔχουσιν ὡς θέμα :

« Die Sozialerziehung als Formung des sozialen Blickes ».

Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἔχει ὡς κάτωθι.

Ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή ὡς διαμόρφωσις κοινωνικοῦ βλέμματος.

Ἀρχὴ γεννήσασα τὴν παιδευτικὴν λειτουργίαν κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν ἦτο « τὸ παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας » κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀριστοτέλους¹. Ἡ αὔξησις ὅμως τῆς γνώσεως εἰς ἑκτασιν καὶ ὁ πολλαπλασιασμός τῆς κατατμήσεώς της εἰς εἰδικότητα ἤγαγον εἰς μίαν σύγχυσιν ὡς πρὸς τὸν βασικὸν σκοπὸν τῆς παιδείας.

Μία ἔτι περαιτέρω ἀσάφεια ἐγεννήθη ἐκ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν πόλιν - κράτος εἰς τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ ἑνώσεις κρατῶν τῆς ἐποχῆς μας. Εἰς τὰ ἀνωτέρω προσετέθη ἡ ἡϋξημένη περιπλοκὴ σχέσεων ὅχι μόνον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ζωῇ ἐκάστου κράτους, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰς σχέσεις μετὰ ξένων κρατικῶν ὀργανισμῶν, οἵτινες, καίτοι μακρὰν εὐρισκόμενοι προσδιορίζουν τὴν πορείαν ζωῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῶν καθ' ἑκαστον κρατῶν.

Ἡ θεωρία τῆς ἀγωγῆς ὑποχρεοῦται σήμερον νὰ ζωοποιήσῃ ἐκ νέου τὴν ἐν ἀρχῇ μνημονευθεῖσαν ἀποστολὴν τῆς παιδείας, ὡς παιδείας πρὸς κοινότητα ζωῆς. Ἐν συναφείᾳ ὅμως πρὸς τὸ γενικώτερον τοῦτο καθῆκον ἐμφανίζεται καὶ ἐν εἰδικώτερον. Τοῦτο εἶναι ὁ σαφὴς προσδιορισμὸς τοῦ περιεχομένου τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Ὁ προσδιορισμὸς οὗτος πρέπει νὰ ἀφορμᾶται ἐκ δύο ἐπόψεων. Δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τόσον αἱ εἰδικαὶ σχέσεις καὶ δεδομένα τῆς ἐκασταχοῦ ἐθνικῆς ζωῆς, ὅσον καὶ αἱ γενικώτεραι ἀρχαὶ κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἡ ἀνθρωπότης δι' ἐμπειριῶν αἰώνων.

Ἡ διπλῇ αὕτη βάσις ὑποδεικνύει μίαν διπλὴν καθοδήγησιν τῆς παιδευομένης νεότητος. Κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ τὴν προσανατολίσωμεν διὰ τὰ συγκεκριμένα γεγονότα καὶ ὅρους ζωῆς τῆς ἐθνικῆς ὁλότητος μὲ τὰ προβλήματα τῆς καὶ τὰς προοπτικὰς τοῦ μέλλοντός της, τόσον τὰς εὐνοϊκὰς ὅσον καὶ τὰς δυσμενεῖς, ἐκπαιδεύοντες αὐτὴν ὥστε νὰ τῆς καταστήσωμεν σαφεῖς τὰς ἐκεῖθεν ἀνακυπτούσας ὑποχρεώσεις.

Ἀκολούθως δεόν νά ἀσκήσωμεν τὴν νεολαίαν εἰς μίαν θεώρησιν δευτέρου βαθμοῦ. Τὸ βλέμμα τῆς πρέπει νά συνηθίσῃ, ὥστε νά βλέπῃ εὐκρινῶς τὴν εὐρυτέραν καὶ ἀποφασιστικωτέραν δύναμιν παντὸς κοινοῦ, ἐν συγκρίσει πρὸς ἕκαστον ἀτομικόν. Ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ταύτην δι' ἐπίτευξιν καθαρότητος βλέμματος καταφαίνεται ὁ ρόλος τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς. Οὗτος δὲν εἶναι μόνον πληροφοριακός, ἀλλ' ἐγκείται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς συνειδήσεως εὐθύνης διὰ πᾶσαν κοινὴν ὑπόθεσιν.

Τὸ συναίσθημα τοῦτο εὐθύνης ἀναφαίνεται μὲ ἡϋξημένην ἔντασιν κατὰ τὰς περιπλόκους καταστάσεις, αἵτινες ἐπιβάλλουν ἀπαιτήσεις οὐχὶ ἀμέσως προφανεῖς. Ζωὴ σημαίνει ἀστάθεια συνεχῶς ὑπερβαινομένη, ἔνεκα τῆς πολλαπλότητος καὶ τῆς μεταβλητότητος τῶν προσδιοριστικῶν παραγόντων τῆς, ὡς καὶ τῆς ἑτερογονίας τούτων. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς σχολικῆς περιόδου δεόν νά διδασχθῇ ἡ νεολαία, ὅτι ἐν τῇ ὁμαδικῇ ζωῇ ἀναφαίνονται ἀδιαλείπτως ἡμέραι κρίσεων. Ἡ μοναδικότης ἑκάστης κρίσεως ὑποχρεώνει ἕκαστον πολίτην νά λαμβάνῃ θέσιν ἑναντι ταύτης, ὑπὸ ἰδίαν του εὐθύνην. Εἶναι ἀνήθικον δι' αὐτὸν τόσον νά παραμένῃ κατὰ μέρος εἰς στιγμὰς κρίσεως, ὅσον καὶ νά ἀφίνη ἑαυτὸν νά ρυμουλκῇται ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῆς στιγμῆς. Ὁ μέλλον πολίτης εἶναι δυνατὸν διὰ σχολικῆς ἀγωγῆς νά ἱκανωθῇ, ὥστε νά βλέπῃ σαφέστερον τὸ ἑκάστοτε ἐπιβαλλόμενον « δέον ».

Μία τοιαύτη ἀγωγή ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπὸ ἓνα ὅρον. Ἐὰν δὲν ἀρκῇται εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν μιᾶς σειρᾶς διατάξεων, ἢ εἰς ὁρισμοὺς ἐννοιῶν δανεισμένων ἀπὸ νομικὰ ἐγχειρίδια, ἀλλ' ἐπιδιώκῃ νά διεγείρῃ τὸ κοινωνικὸν αἰσθητήριον τῆς νεότητος, νά τὸ ἐκλεπτύνῃ καὶ νά τὸ ἐνδυναμώνῃ. Ὁ σκοπὸς οὗτος δεόν νά ἐπιδιώκεται.

Ἡ γενικὴ παιδεία τῆς νεολαίας μας ἐστηρίζετο μέχρις ἐσχάτων ἐπὶ δύο βάσεων, τῆς γλωσσικῆς, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν μόρφωσιν, καὶ τῆς φυσικομαθηματικῆς, ἣτις διδάσκει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἀφηρημένον συμβολισμόν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δράσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς διὰ τῆς τεχνικῆς ἐπιτευχθείσας ἐφαρμογὰς, διὰ νά καθίστανται αὗται κοινὸν κτῆμα. Παρίσταται ἀνάγκη σήμερον νά δημιουργήσωμεν μίαν τρίτην βάσιν τῆς γενικῆς παιδείας, τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος καὶ τῆς κοινωνικῆς σκέψεως ἑκάστου μέλλοντος πολίτου.

Ἡ ἰδέα αὕτη ἔχει ὀπισθεν τῆς μίαν προῖστορίαν ὅχι μόνον ἐν τῇ κλασσικῇ ἀρχαιότητι, ἀλλ' ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ αἰῶνος μας. Ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὁμῶς ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τῆς. Ὁ προσανατολισμὸς περὶ τὰ κοινωνικὰ θέματα δεόν μὲν νά ἀφορμᾶται ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ νέου ἀνθρώπου, ἀλλὰ βαθμηδὸν νά ἀπλώνεται εἰς ὅλον ἐν εὐρυτέρας περιοχάς, ἥτοι ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ τόπου γεννήσεως πρὸς τὴν ἐθνικὴν κοινότητα καὶ ἀπὸ ταύτης πρὸς τὴν Ἑνωσιν ἐθνῶν, αἵτινα ἀναγνωρίζουν τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὅλοι αὗται αἱ κοινότητες ζωῆς

δέον νὰ κατανοοῦνται παρ' ἐκάστου πολίτου, καὶ δὴ οὐχὶ στατικῶς, ἀλλ' ἐν τῇ ἐν χρόνῳ πορείᾳ των.

Ἡ ζωὴ εἰς ὅλας ταύτας τὰς μορφὰς κοινωνίας ἐμφανίζει πολλαπλὴν διαφοροποίησιν, ἣτις γίνεται ὁρατὴ ὡς ἐκφρασις ἀκριβῶς τοῦ πλουσίου περιεχομένου της. Τὸ συναίσθημα, ὅτι ἀνήκει τις εἰς μίαν τοπικὴν κοινότητα ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ὑπέρβασιν τοῦ ἀτομισμού. Ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέει ἡ συνείδησις ἀλληλεξαρτήσεως τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ἣτις συνείδησις καθιστᾷ σαφεῖς τελικῶς τὰς θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς ἐπιδράσεις καὶ ἐκ τῶν ἄλλων κοινοτήτων.

Προφανῶς εἶναι ἀναγκαία μία ὄξυνσις τοῦ βλέμματος, διὰ νὰ γίνεται κατανοητὴ ἡ δευτέρα αὕτη σχέσις. Ἀκριβῶς πρὸς αὐτὴν τὴν ὄξυνσιν τοῦ κοινωνικοῦ βλέμματος πρέπει νὰ ἀσχωμένον συνεχῶς τοὺς μαθητάς μας. Ἡ μεθοδικὴ αὕτη προσπάθεια πρέπει νὰ εἶναι ἐντονος, διότι ὅχι μόνον ἐλλείπει τὸ στοιχεῖον τῆς ἐποπτικότητος, ἀλλὰ καὶ διότι ὅλαι αἱ δράσεις, αἱ ἐξ ἄλλων ὁμαδικῶν σχηματισμῶν προερχόμεναι, δὲν παρουσιάζονται μὲ σκοποὺς ἀρχῇ-θεν ἐμφανεῖς. Αἱ δράσεις αὗται ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των μόνον βαθμιαίως λαμβάνουν τὴν τελικὴν των μορφήν καὶ κρυστάλλωσιν.

Πᾶς ἄνθρωπος, εἰς οἵανδ' ἂν πόλιν καὶ ἂν ζῇ, δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῆς ἀγωγῆς ταύτης. Ἡ γενεὰ μας ἔζησε πολλὰ καὶ εἶδε τοιαύτας ἀναστατώσεις καὶ ὀπισθοδρομήσεις, ὥστε νὰ αἰσθάνεται ὡς καθῆκον ἐναντι τῆς τῶρα ἀναπτυσσομένης γενεᾶς νὰ τῆς παράσχῃ βοήθειαν, ἵνα ὁλοκληρώσῃ τὴν κοινωνικὴν αἰσθησίν της διὰ πολλὰ νέα πράγματα. Τόσον ἡ ἀνύψωσις τῆς ἰδίας της ζωῆς ἀπὸ τοῦ βιολογικῶς ἀτομικοῦ πρὸς τὸ πνευματικῶς προσωπικόν, ὅσον καὶ ἡ διατήρησις μιᾶς ὑγιоῦς κοινωνίας ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ὀξύτητα τοῦ ψυχικοῦ βλέμματος.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνδυναμώσωμεν τὴν συνείδησιν, ὅτι ἕκαστος πολίτης εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν ποιότητα τόσο τῆς ἰδίας του ζωῆς, ὅσον καὶ τῆς τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω, διὰ τὴν διατήρησιν τῶν πανανθρωπίνων ιδεωδῶν τῆς ἐλευθερίας, δικαιοσύνης καὶ ἀλληλεγγύης.

Ζῶμεν σήμερον εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ τέχνη τοῦ νὰ ἐκφράζωνται ιδέαι καὶ νὰ διαδίδωνται ἔχει ἐξελιχθῇ μέχρι σημείου, ὥστε διὰ τῶν μέσων της νὰ κινῇ τις τὰς μάζας ὅχι μόνον διὰ τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ κακόν. Ἀφ' ἐτέρου αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι μὲ τὰς ἐφαρμογὰς των συνεσώρευσαν τόσο μεγάλην ἀφθονίαν μέσων ζωῆς, ὥστε ἡ πληθώρα των καὶ ἡ πολυειδεΐα των νὰ προκαλοῦν μίαν σύγχυσιν εἰς τοὺς σκοποὺς χρήσεώς των.

Οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τοιαύτας συγχύσεις εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβοῦν καταστροφικοί. Ἀνάγκη ὅπως κηρύξωμεν συναγεμὸν. Τὸν συναγεμὸν τοῦτον μόνον ἡ σχολικὴ παιδεία δύναται νὰ πραγματώσῃ μὲ τὸν ἥρεμον καὶ νηφάλιον τρόπον ἐνεργείας της, ὅστις κατόπιν μακραίωνος ἐμπειρίας γνωρίζει, πῶς νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν ψυχικὴν ποιότητα τῶν γενεῶν.

Ἐν τῇ περιοχῇ τῶν διεθνῶν σχέσεων αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἀπορρέουν ἀντι-

θέσεις καὶ ἐντάσεις ἐκρηκτικαί, δὲν φαίνονται, ὅτι πρόκειται νὰ στερεῦσουν, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ ἐποπτεύσωμεν. Ἡ ἐξισορρόπησις ὅμως τῶν ἀντιθέσεων εἶναι ἐκείνη, ἣτις δύναται νὰ γεννήσῃ τὴν ἡρακλείτειον ἁρμονίαν. Χωρὶς ἐξισορρόπησιν δύνανται νὰ ἐπακολουθήσουν αἱ χεῖρισται συνέπειαι, εἴτε ἀπὸ ὑπερβασιν τοῦ ὀρίου τάσεως, εἴτε ἀπὸ μίαν ἄτονον ἀντίστασιν ἑναντι ἀπαιτήσεων, αἷτινες προσβάλλουν πᾶσαν ἔννοιαν ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ προπόνησις τῆς νέας γενεᾶς διὰ τὰς ἔπειτα εὐθύνας της πρὸς διατήρησιν τοῦ τύπου ζωῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διὰ τὸ χρέος της, ὅπως λαμβάνη θέσιν ἑναντι τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν θεμάτων, στενωτέρων ἢ εὐρυτέρων, ἢ ἐπιδιώκουσα οὐχὶ μνημονικὴν μάθησιν, ἀλλὰ ψυχικὸν φρόνημα, δεόν νὰ διακηρυχθῇ ἀπὸ πάντα θεωρητικὸν τῆς παιδείας ὡς ἀνάγκη ζωῆς διὰ πᾶν ἔθνος.

Γ' - Ἡ κοινωνικὴ ἀγωγή ἐν τῇ ἐλληνικῇ σχολικῇ πράξει.

Καίτοι ἀνεγνωρίσθη ὁμοφώνως ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Oslo, ὅτι ὁ τύπος τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς δι' ἐκάστην χώραν δέον νὰ εἶναι ὁ ἰδιάζων πρὸς τὰ συγκεκριμένα προβλήματα ζωῆς της, οὐχ ἥτιον ἐπεσημάνθη ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ συνεδρίου ἡ ἀνάγκη καθορισμοῦ ἐνὸς διαγράμματος τῆς παιδευτικῆς ταύτης ἐνεργείας, ἔστω καὶ προσωρινοῦ, συντασσομένου ὑπὸ ὑπευθύνων μορφωτῶν, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται προχειρότητες, συγχύσεις, ἢ καὶ αὐθαιρεσίαι, αἵτινες πρὸ τοῦ πολέμου εἶχον ὁδηγήσει εἰς ἀποτυχίαν τὴν νέαν ταύτην παιδευτικὴν προσπάθειαν.

Ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ « Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος μαθημάτων ταῦ Γυμνασίου » τῆς 18 Νοεμβρίου 1931 εἰσῆχθη κατὰ πρῶτον τὸ μάθημα τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτου, μόνον διὰ τὴν τελευταίαν τάξιν τοῦ Γυμνασίου.

Μετὰ τὸν πόλεμον ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς καθολικῆς ἀξιώσεως δι' ἀνοικτοδόμησιν τῶν ἐρειπίων καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ συμπορευθῇ μετὰ τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, κατεβλήθησαν φροντίδες διὰ κατάρτισιν τῶν λειτουργῶν τῆς Δημοτικῆς καὶ Μέσης Παιδείας εἰς τὰ θέματα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ τῶν παιδευομένων.

Διὰ τοῦ ἀπὸ 12 Σεπτεμβρίου 1961 Β. Διατάγματος « Περὶ ἀναλυτικοῦ καὶ ὥρολογίου προγράμματος τῶν Γυμνασίων τῆς πρώτης βαθμίδος » ὠρίσθη διὰ μὲν τὴν Β' τάξιν τοῦ Ἑξαταξίου Γυμνασίου ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος « Σπουδὴ τοῦ περιβάλλοντος », διὰ δὲ τὴν Γ' τάξιν « Ἀγωγή τοῦ πολίτου », ἀνάλογος πρὸς τὴν διὰ τὴν Γ' τάξιν ὁριζομένην.

Τὸ ὅλον θέμα τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἐπραγματεύθημεν θεωρητικῶς εἰς μελέτην ἡμῶν δημοσιευθεῖσαν τὸ 1956 ὑπὸ τὸν τίτλον « Τὸ μάθημα τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς, περιεχόμενον καὶ μεθοδική του ». Ἐν αὐτῇ ἐτονίσαμεν τὴν ἀνάγκην καθιερώσεως μαθήματος κοινωνικῆς ἀγωγῆς δι' ὅλας τὰς τάξεις, ἀπὸ τῆς Γ' τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ μέχρι τῆς Γ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου.

Ἀπὸ τοῦ 1958 συνετάξαμεν λεπτομερὲς διάγραμμα ἀναλυτικοῦ προγράμματος διδαστέας ὕλης Κοινωνικῆς Ἀγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρθρῶν 1 καὶ 6 τοῦ Νόμου 4376/1929 ὠρίσαμεν, ὅπως διδάσκεται εἰς τὸ ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς προσηρτημένον « Πειραματικὸν σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ».

Τοῦτο εἰς τὰ καθ' ἕκαστον ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ
ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Τάξις Γ' Δημοτικοῦ.

I. Καθαριότης.

1) Καθαριότης τοῦ προσώπου, τῶν ὀδόντων, τῆς κεφαλῆς, τῶν αὐτιῶν, τῆς μύτης, τῶν χειρῶν, τῶν ὀνύχων, τῶν ποδῶν, ὅλου τοῦ σώματος. Ἡ συνήθεια διὰ καθαριότητα.

2) Μέσα καθαριότητος. Ἀπλᾶ μέσα ἀκόμη καὶ ἡ ἄμμος εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ἡ ἐγκατάστασις ὕδατος, ἡ ἐγκατάστασις καμπίνας διὰ πλύσιμον. Ἡ ἐγκατάστασις λουτροῦ. Τὰ λουτρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ σημερινά.

3) Καθαριότης ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων. Καθαριότης καὶ πολυτέλεια.

4) Καθαριότης τῆς κατοικίας. Σκούπισμα, ξεσκόνισμα, ἀσβέστωμα. Ζωῦφια ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας: ψύλοι, κορέοι, ψεῖρες, μῦγες, κουνούπια.

5) Καθαριότης τοῦ ἀποχωρητηρίου τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ σχολείου, τῶν δημοσίων χώρων.

6) Καθαριότης τῆς αὐλῆς τοῦ σπιτιοῦ, τῶν αἰθουσῶν καὶ τῆς αὐλῆς τοῦ σχολείου, τοῦ δρόμου, τῆς πλατείας, τοῦ λεωφορείου, τῶν ὁχημάτων τοῦ σιδηροδρόμου. Ἡ ὑποχρέωσις ἐκάστου νὰ μὴ πτύη, νὰ μὴ πετᾷ χαρτιά, φλοῦδες κλπ.

7) Καθαριότης τῆς ἐξοχῆς καὶ τοῦ τόπου ἐκδρομῶν. Τὸ σκέπασμα τῶν ἀπορριμμάτων μὲ χῶμα.

8) Καθαριότης τῶν τροφίμων, τῆς ἀποθήκης, τοῦ μαγειρείου, τῶν εἰδῶν ποὺ πωλοῦνται ἀπὸ ἐμπόρους τροφίμων.

9) Αἱ ἡμέραι καθαρισμοῦ. Ὁ καθημεριμὸς καθαρισμός. Ὁ μαγαλύτερος καθαρισμός καθ' ἑβδομάδα. Ὁ καθαρισμός διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ συγκεντρώσεις.

II. Ὁ στολισμὸς τῆς κατοικίας.

1) Τὰ ἄνθη εἰς τὴν κατοικίαν. Τὰ φυτὰ εἰς τὰς κατοικίας τῶν πόλεων.

2) Ἡ κατοικία τῆς ὑπαίθρου. Ἡ εἰσοδὸς της, ἡ θέσις τοῦ σταύλου, ἡ θέσις τῆς ἀποθήκης. Τὰ ἄνθη εἰς τὰ παράθυρα καὶ τὸν ἐξώστην.

3) Κῆποι, ἀτομικοί, σχολικοί, κοινοτικοί, δημοτικοί, σταθμῶν σιδηροδρομικῶν κλπ.

III. Συμπεριφορά.

- 1) Ὁ χαιρετισμὸς καὶ ἡ ἐκδήλωσις σεβασμοῦ πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους.
- 2) Ἡ ἀποφυγὴ ἐνοχλήσεως τῶν ἄλλων μὲ θόρυβον, μὲ φωνάς, μὲ τὸ ραδιόφωνον, μὲ τινάγματα ταπήτων, μὲ πετάγματα παιγνιδιῶν.
- 3) Ἡ παραχώρησις θέσεων εἰς μεγαλυτέρους, εἰς γυναῖκας μὲ μικρὰ παιδιά, εἰς ἱερεῖς, εἰς ἀναπήρους ἢ ἀσθενεῖς.
- 4) Ἡ σειρὰ προτεραιότητος εἰς τὰ λεωφορεῖα, τὰ ταχυδρομεῖα καὶ ἄλλους χώρους.
- 5) Ἡ συμπεριφορὰ κατὰ τὰς ἐπισκέψεις εἰς οἰκίας, εἰς γραφεῖα, ἰατρεῖα καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ πειράζουν τὰ ξένα πράγματα.
- 6) Ἡ συμπεριφορὰ κατὰ τὸ φαγητὸν (νὰ μὴ ὁμιλοῦν μὲ γεμᾶτο τὸ στόμα, νὰ προσέχουν νὰ μὴ ἀλείφονται τὰ χεῖλη καὶ τὰ δάκτυλα, νὰ μὴ κτυποῦν τὸ στόμα.
- 7) Τὸ βάδισμα εἰς τοὺς δρόμους καὶ πεζοδρόμια (νὰ μὴ στέκωνται καὶ συζητοῦν).
- 8) Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰς διαβάσεις, ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς διατάξεις τῆς τροχαίας. Τὰ αἷτια τῶν δυστυχημάτων.
- 9) Ἡ βοήθεια πρὸς διάβασιν τυφλῶν, γερόντων, παιδιῶν, ἀσθενῶν.

IV. Ἐπισκέψεις ὥραίων τοπίων.

**Προβολαὶ ἐγχρώμων εἰκόνων μὲ μικρὸν προβολέα τάξεως,
ἢ καὶ films εἰς μικρὸν κινηματογράφον τάξεως.**

- 1) Τοπίον ἀνθισμένον τὴν ἀνοιξιν.
- 2) Εἰκὼν ὥραίου καταφύτου χωρίου, εἰκὼν λασπώδους χωρίου, ἢ ξηροῦ χωρὶς δένδρα.
- 3) Μικραὶ ταινίαι ὥραίων μερῶν.

V. Ποιήματα καὶ ᾠδαί.

- 1) Διὰ τὸ ὥραϊο χωρίο.
- 2) Διὰ τὸ πατρικὸ σπίτι.
- 3) Διὰ τὴν ὡραιότητα τῆς φύσεως, τῆς ἀνοίξεως, τῆς θαλάσσης, τῶν βουνῶν μας.

Τάξις Δ' Δημοτικῶν.

I. Συναναστροφὴ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

- 1) Ἡ χαρὰ ὅταν ἔχη κανεῖς ἀδελφούς, συγγενεῖς, φίλους, γνωρίμους.
- 2) Ἡ λύπη, ὅταν ζῇ κανεῖς μόνος ἢ εἰς ἔρημον μέρος.

3) Πῶς πολλοὶ ἐνοχλοῦν τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ εἶναι ἐγωῖσται καὶ σκέπτονται μόνον τὸν ἑαυτὸν τους.

4) Διασάφεις, ὅτι τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ποὺ ἀπολαμβάνομεν, τὰ κατασκευάζουν οἱ ἄλλοι.

5) Ἡ ὑποχρέωσις νὰ ἀγαπῶ ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ νὰ δεικνύω καλὴν συμπεριφορὰν.

6) Πῶς νὰ μὴ ἐνοχλῶ τοὺς ἄλλους μὲ λόγους, μὲ ζημίας τῶν πραγμάτων των, τῆς κατοικίας των, τοῦ ἐπαγγέλματός των, τῶν καρπῶν των.

7) Πῶς νὰ βοηθῶ τοὺς ἄλλους, μὲ ἓνα καλὸν λόγον ὅταν εἶναι στενοχωρημένοι, μὲ βοήθειαν ὅταν κινδυνεύουν, μὲ προθυμίαν ὅταν δυσκολεύονται εἰς τὴν ἐργασίαν των.

8) Ἡ βοήθεια μὲ πράγματα καὶ μὲ χρήματα, ὅταν ἔχουν κακοτυχίῃ.

9) Πῶς ὅλοι ὑποκείμεθα εἰς κακοτυχίας, αἱ ὁποῖαι δὲν γνωρίζομεν πότε θὰ ἔλθουν.

10) Τί μᾶς σώζει ἀπὸ τὰς κακοτυχίας. (Οἱ φίλοι, οἱ καλοὶ ἄνθρωποι, ἡ πατρίς μας). Παραδείγματα (πόλεμοι, σεισμοί, πλημμύραι, ἐπιδημίες, ἀτομικὰ κακά, βλάβη καρπῶν).

II. Τὰ προτερήματα τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου.

1) Ἡ εἰλικρίνεια. Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης, χάριν ὠφελείας ἢ ἀπὸ ἐγωῖσμόν.

2) Ἡ διαρκὴς μόρφωσις καὶ καλλιτέρευσις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ σχολεῖον, μὲ τὴν ἐκκλησίαν, μὲ τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὴν ἐργασίαν, μὲ τὴν μελέτην βιβλίων, μὲ συναναστροφὴν, μὲ μίμησιν τῶν καλλιτέρων του, μὲ ταξείδια.

3) Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἐπαγγέλματος νὰ παράγῃ τις ἀγαθὰ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, καὶ διὰ τὴν πατρίδα, καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

4) Παραδείγματα εὐεργετῶν τοῦ τόπου των, ὅλης τῆς πατρίδος των, ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

5) Ἡ ὑποχρέωσις ἐκάστου ἀνθρώπου νὰ προοδεύῃ καὶ νὰ μὴ μένη στάσιμος εἰς ὅ,τι εὗρετο.

III. Ἐπισκέψεις. Προβολαὶ ἐγχρώμων εἰκόνων μὲ προβολέα τάξεως, ὥς καὶ κινηματογράφον τάξεως.

1) Ἐπισκέψεις κοινωφελῶν ἔργων.

2) Προβολαὶ εἰκόνων ἱδρυμάτων.

3) Κινηματογραφικὰ ἔργα.

IV. Βιογραφίαι ἐξαιρετικῶν προσώπων. Ἀνέκδοτα τῆς ζωῆς των.

- 1) Τοπικῶν φυσιογνωμιῶν.
- 2) Πανελληνίων φυσιογνωμιῶν.
- 3) Διεθνῶν φυσιογνωμιῶν.

Τάξις Ε' Δημοτικοῦ.

I. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ζήσιν.

- 1) Τὰ μέσα συντηρήσεως (τροφή, ἐνδυμασία, κατοικία, συντήρησις κατοικίας, ὑγιεινὴ τοῦ ὁργανισμοῦ, θεραπεία τοῦ ὁργανισμοῦ ἀπὸ ἀσθενείας.
- 2) Τὰ ἔξοδα μορφώσεως, ψυχαγωγίας, συναναστροφῶν μὲ τοὺς ἄλλους, ταξειδίῳν.
- 3) Τὰ ἀτομικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια ἔχω ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου, ἢ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν μου.
- 4) Τὰ κοινὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια μᾶς δίδει ἡ πατρίς μας. Ἡ ἀσφάλεια νὰ μὴ μᾶς ἐνοχλῇ κανεὶς καὶ νὰ μὴ μᾶς κλέπτῃ, ἢ ἀρπάξῃ ὅ,τι ἔχομεν. Ἡ ἀστυνομία. Ὁ στρατός, ποὺ φυλάττει τὰ σύνορα τῆς πατρίδος μας.
- 5) Οἱ δρόμοι, τὰ σχολεῖα, αἱ ἐκκλησίαι, οἱ κῆποι, αἱ πλατεῖαι ὡς κοινὰ ἀγαθὰ.
- 6) Ἡ προφύλαξις μας ἀπὸ μεγάλης ἀσθενείας διὰ τῶν μέτρων τῆς πατρίδος μας, δι' ἐμβολιασμῶν, διὰ ψεκασμῶν, δι' ὑδραγωγείων, δι' ἔργων ἀποχετεύσεως καὶ καθαριότητος.
- 7) Ἡ προφύλαξις ἀπὸ τὰς ἀσθενείας μὲ τὰ νοσοκομεῖα, μὲ τοὺς ἰατροὺς τῆς ὑπαίθρου.
- 8) Ἡ πρόληψις καταστροφῶν. Ἡ βοήθεια ἀπὸ καταστροφὰς ἐκ σεισμῶν, πλημμυρῶν, πυρκαϊῶν.
- 9) Ἡ προφύλαξις ἀπὸ τὴν πείναν λόγῳ καταστροφῆς τῶν καρπῶν μιᾶς περιοχῆς.
- 10) Ὑποχρέωσις διὰ τὰ κοινὰ ἀγαθὰ, νὰ μὴ τὰ καταστρέφω (θρανία, κτήρια, δρόμους, κήπους καὶ καθίσματα των, τηλεφωνικὰ σύρματα), διότι τὰ χρησιμοποιοῦν ὅλοι.
- 11) Αἱ κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρου.

II. Ὁ ἀτομικὸς πλοῦτος καὶ ἡ παραγωγή του.

- 1) Τὸ ἐπάγγελμα ὡς μέσον δημιουργίας ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ πλούτου.
- 2) Ἡ ἀξία παντὸς ἐπαγγέλματος ὡς κοινωνικοῦ λειτουργήματος.
- 3) Ἡ ἠθικὴ κατωτερότης τοῦ ζῶντος χωρὶς νὰ ἐργάζεται, ἔστω καὶ ἂν εὔρῃ περιουσίαν.

4) Τὰ ἠθικὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐργασίας (χαρὰ τῆς δημιουργίας, ἀμύλλα, ἀνάπτυξις τῆς εὐφυΐας, διαρκὲς τελειοποιήσεις, ἀνάπτυξις τοῦ χαρακτῆρος, τῆς ἰδέας τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπολήψεως).

5) Τὰ κακὰ ἐκ τοῦ παρασιτισμοῦ καὶ τῆς ἀργίας.

6) Ἡ προκοπὴ εἰς τὸ ἐπάγγελμα μὲ τὴν ἐργατικότητα, τὴν μελέτην, εὐφυΐαν, τὴν ἐφευρετικότητα, τὴν ἀνωτέραν ποιότητα τῶν παραγομένων, μὲ τὴν ἐντιμότητα.

7) Διάκρισις ἀναλόγως τῆς ἐπιτυχίας (μικροί, μέσοι, μεγάλοι ἐπιχειρηματίαι).

8) Ἰδρυταὶ ἐταιρειῶν καὶ συνεταιρισμῶν.

9) Ἐπαγγελματίαι, τεχνῖται, βιοτέχναι, ἐργάται.

10) Ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν ἐφευρέσεων. Ἡ ἀνάγκη διαρκοῦς μορφώσεως καὶ σπουδῆς εἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα.

III. Ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ αὕξησίς του.

1) Πῶς ἡ αὕξησις τῶν ἰδιωτικῶν ἀγαθῶν διὰ τῆς ἐργασίας αὐξάνει καὶ τὸν πλοῦτον ἑνὸς ἔθνους, μὲ τὸν ὁποῖον τοῦτο κάμνει τὰ κοινὰ ἔργα.

2) Τὸ ποσὸν τῶν ἐθνικῶν εἰσοδημάτων κατὰ κεφαλὴν εἰς τὰ διάφορα κράτη. Τὰ κρατικὰ ἔσοδα ἐκ φόρων. Προοδευτικὴ φορολογία.

3) Αἱ πηγαὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος.

4) Δυνατότητες αὐξήσεως τῆς γεωργίας, κτηνοτροφίας, δασῶν.

5) Δυνατότητες αὐξήσεως τῆς βιομηχανίας, τῆς ἡλεκτρικῆς ἐνεργείας.

6) Δυνατότητες αὐξήσεως τοῦ τουρισμοῦ.

7) Δυνατότητες αὐξήσεως τῆς ναυτιλίας.

8) Δυνατότητες αὐξήσεως τῆς ἀλιείας.

9) Δυνατότητες αὐξήσεως τῶν μεταλλείων.

10) Δυνατότητες αὐξήσεως τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν.

Τάξις V' Δημοτικοῦ.

I. Τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

1) Ἡ διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων εἰς ἔθνη.

2) Ἡ ποικιλία ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν πολλῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς πρὸς τὴν ποικιλίαν ποὺ εὐρίσκουμεν εἰς τὰ ζωϊκὰ εἶδη.

3) Τὰ γνωρίσματα ποὺ διακρίνουν τὰ ἔθνη: Τόπος, γλῶσσα, θρησκεία, ἱστορία, συναίσθημα ἐνότητος καὶ θέλησις ἐλευθερίας.

4) Πῶς ἡ ὁργάνωσις ἑνὸς λαοῦ εἰς πολιτείαν μὲ ἰδίαν διοίκησιν καὶ νόμους μεταβάλλει ἓνα λαὸν εἰς ἔθνος.

- 5) Ἡ ἰθαγένεια καὶ ἡ ὑπηκοότης. Προστασία ἐκάστου κράτους εἰς τοὺς ὑπηκόους του.
- 6) Οἱ ἄνευ πατρίδος καὶ ὑπηκοότητος ἄνθρωποι. Οἱ ὑπόδουλοι εἰς ξένους.

II. Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία καὶ ἡ ὁργάνωσίς της.

- 1) Τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ.
- 2) Ἡ ἀκεραιότης τῆς χώρας μας καὶ ἡ φρούρησις τῶν συνόρων διὰ τοῦ στρατοῦ μας.
- 3) Ἡ ἀλληλεγγύη ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ διὰ τὸν τελευταῖον Ἑλληνικὸν βράχον καὶ ἡ θυσία διὰ τὴν ἐλευθερίαν.
- 4) Ἡ κοινότης καὶ ὁ δῆμος. Ἀρχαὶ κοινοτικαὶ καὶ δημοτικαί.
- 5) Τὸ σχολεῖον, ἡ ἐκκλησία, τὸ ταχυδρομεῖον, ἡ ἀστυνομία.
- 6) Ὁ νομὸς καὶ ἡ διοίκησίς του.
- 7) Ἡ κυβέρνησις ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ τρόπος ἐκλογῆς της.
- 8) Τὸ Σύνταγμα, οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα.
- 9) Τὸ πολίτευμά μας τῆς Συνταγματικῆς βασιλείας.

III. Αἱ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

α'. Ποσοτικαὶ δυνάμεις :

- 1) Ἡ ἔκτασις τῆς πατρίδος καὶ τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὰ διάφορα προϊόντα.
- 2) Ἡ ἔκτασις καὶ τὸ εἰσόδημα τῆς Ἑλλάδος ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας χώρας.
- 3) Ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς (Τουρκίας, Ἀλβανίας).
- 4) Ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμός.
- 5) Ὁ ἔξω Ἑλληνισμὸς (Κύπρος).

β'. Πνευματικαὶ δυνάμεις :

- 1) Ἡ φιλοπατρία.
- 2) Ἡ εὐσέβεια.
- 3) Ὁ οἰκογενειακὸς θεσμός.
- 4) Ἡ φιλοτιμία.

IV. Τὰ καθήκοντα τοῦ Ἑλλήνος πολίτου.

- 1) Τὸ καθῆκον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ ὑπερασπίσεως τῆς πατρίδος.
- 2) Τὸ καθῆκον τῆς πληρωμῆς φόρων.

- 3) Τὸ καθήκον τῆς ἐπαγρυπνήσεως διὰ τὴν τήρησιν τῶν νόμων.
- 4) Τὸ καθήκον τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρίστων πολιτῶν ὡς κυβερνητῶν.
- 5) Τὸ καθήκον τῆς βοήθειας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ μας.

V. Τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνος πολίτου.

- 1) Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας ζωῆς, κινήσεως καὶ ἐργασίας τοῦ προσώπου.
- 2) Τὸ δικαίωμα ἐλέγχου τῆς κυβερνήσεως, τῶν πράξεών της καὶ τῶν ἰδεῶν της.
- 3) Τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι.
- 4) Τὸ δικαίωμα πρὸς εὐρεσιν ἐργασίας.
- 5) Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως.
- 6) Τὸ δικαίωμα τῆς κρίσεως ὑπὸ ἀδεκάστων δικαστηρίων.
- 7) Κοινωνικὴ δικαιοσύνη ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἐκάστου.

VI. Συγκρίσεις τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς πρὸς τὴν ζωὴν ἄλλων χωρῶν.

- 1) Χῶραι μὲ ἴσον πληθυσμόν.
- 1) Χῶραι μὲ μεγαλύτερον πληθυσμόν.
- 3) Χῶραι μὲ μικρότερον πληθυσμόν.
- 4) Μὲ ἄλλο σύστημα διακυβερνήσεως (ὀλοκληρωτικόν).
- 5) Οἱ γείτονές μας.
- 6) Οἱ σύμμαχοί μας.
- 7) Ὁ Ὄργανισμός Ἡνωμένων Ἐθνῶν.

ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ

Τάξις Α' Γυμνασίου.

I. Τρόποι συμπεριφορᾶς.

1) Ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ ἐνοχλῇ τις τοὺς ἄλλους μὲ τὰ παιγνίδια του, μὲ τὰς φωνὰς του, μὲ θορύβους, μὲ ραδιόφωνον κλπ. Νὰ μὴ πετᾷ νερὸ ἢ ἀπορρίμματα εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὰ χαμηλότερα διαμερίσματα. Νὰ μὴ πειράζῃ ἄνθη καὶ καρποὺς ξένους, ἀκόμη καὶ εἰς δημοσίους κήπους καὶ δροσιστοχίας.

2) Ἡ τήρησις τῆς σειρᾶς εἰς τὰ μέσα συγκοινωνίας, εἰς ἀγοράς, εἰς πληρωμάς, εἰς θυρίδας. Ἡ ὑποχρέωσις νὰ δίδωμεν τὴν θέσιν μας εἰς τοὺς μεγαλυτέρους, εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, εἰς ἀναπήρους, εἰς ἱερωμένους. Νὰ τοὺς βοηθῶμεν νὰ περάσουν πολυσυχνάστους δρόμους, ἢ νὰ σηκώσουν βαρέα πράγματα ποὺ μεταφέρουν ἐξ ἀνάγκης.

3) Νὰ μὴ κοροϊδεύῃ κανεὶς ἀσχήμους, μικρόνους, χωλοὺς, ψυχοπαθεῖς. Νὰ μὴ δίδῃ παρωνύμια. Νὰ μὴ προσέχῃ τὸ σωματικὸν ἐλάττωμα ποὺ τυχὼν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Νὰ μὴ πληγώνῃ τοὺς ἄλλους μὲ τὰ πειρακτικά του ἀστεῖα.

4) Κατὰ τὴν συνομιλίαν νὰ σιωπᾷ τις πρὸ τῶν μεγαλυτέρων. Νὰ ὁμιλῇ ὅταν ἔλθῃ ἡ σειρά του. Νὰ μὴ ὑπερπηδᾷ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συνομιλητοῦ του, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀναγνωρίζῃ, ὅταν εἶναι βάσιμα.

5) Ἡ ὑποχρέωσις νὰ ἀποφεύγῃ τις κακολογίας, διαδόσεις, δυσφημίσεις, ἀκόμη καὶ ὅταν γνωρίζῃ κάτι. Νὰ μὴ κατηγορῇ τὸν ἀποχωροῦντα ἀπὸ συντροφίαν, διότι οἱ ἄλλοι θὰ σκεφθοῦν, ὅτι θὰ κάμῃ τὸ ἴδιον καὶ δι' αὐτοὺς, ὅταν φύγουν. Αἱ συχνὰ βαρεῖαι συνέπειαι ἐξ ἐπιπολαίας δυσφημίσεως (παραδείγματα ἐκ τῆς ζωῆς).

6) Ὁ χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς ἄλλους ὡς καθῆκον. Ἡ σεμνότης καὶ ἐγκαρδιότης κατ' αὐτόν. Ἡ πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους φανέρωσις σεβασμοῦ. Ἡ κατὰ τὰς ἐπισκέψεις εὐπρέπεια καὶ ὑποχρέωσις νὰ εἶναι τις διακριτικός, νὰ μὴ περιεργάζεται τὰ πράγματα τῶν ἄλλων. Νὰ εἶναι εὐχάριστος καὶ μετρημένος.

II. Καθαριότης.

1) Ἡ καθαριότης τοῦ σώματος καὶ ἡ μείωσις τῆς ὑπολήψεως ἐκ τῆς ρυπαρότητος ἑνὸς ἀτόμου.

2) Ἡ καθαριότης τῶν ἐνδυμάτων.

3) Ἡ καθαριότης τῆς κατοικίας.

4) Ἡ καθαριότης καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν σχολικῶν χώρων, τῶν ἐπίπλων, τῆς αὐλῆς, τοῦ ἀποχωρητηρίου τοῦ σχολείου.

- 5) Ὁ σεβασμὸς τῆς καθαριότητος τῶν δημοσίων χώρων, ὁδῶν, πλατειῶν, μέσων συγκοινωνίας, δημοσίων καταστημάτων.
- 6) Ἡ καθαριότης εἰς περιοχὰς ἐκδρομῶν καὶ τουρισμοῦ.
- 7) Ἡ καθαριότης τῶν τροφίμων καὶ πωλουμένων εἰδῶν.
- 8) Τὸ σύστημα καθαριότητος εἰς ἑκάστην ἀπὸ τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις.
- 9) Ἡ εὐχάριστος ἐμφάνισις ἑκάστου προσώπου ὡς κοινωνικὸν καθῆκον.
- 10) Ἡ ὠραιότης καὶ ἡ ἀπονομὴ βραβείων εἰς ἰδιωτικὰ οἰκήματα καὶ οἰκήματα ἰδρυμάτων.
- 11) Ἡ καθαριότης μας ὡς φυλῆς καὶ ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὸν τουρισμὸν τῆς πατρίδος μας, καὶ τὴν προτίμησιν τῶν προϊόντων μας.

Τάξις Β' Γυμνασίου.

Ι. Ὁ καλὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου.

- 1) Τὸ καθῆκον νὰ εἶναι τις εὐχάριστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς σέβεται καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾷ, νὰ μὴ παραπονῇται διαρκῶς καὶ νὰ μεμψιμοιρῇ.
- 2) Ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ ἀδικῇ τις τοὺς ἄλλους κατὰ τὰς συναλλαγάς, μὲ ἀπάτην ἢ μὲ ψεύδη.
- 3) Νὰ βοηθῇ κάθε ἄνθρωπον, πὺν θὰ εὗρεθῇ εἰς ἀνάγκην ὑλικήν, ἡθικήν, εἰς θλίψιν ἀπὸ ἀτύχημα, ἀπὸ ἀσθένειαν.
- 4) Τρόποι βοηθείας: ὁ καλὸς λόγος καὶ ἡ συμβουλή, ἡ βοήθεια εἰς κίνδυνον, ἡ βοήθεια κατὰ τὰς σπουδάς, δι' εὗρεσιν ἐργασίας, διὰ προαγωγὴν, διὰ πρόοδον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις.
- 5) Ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ψεύδους. Ἡ σιωπή, ἡ διπλωματία ἔναντι ἀδυνάτων πνευματικῶς, ἢ εἰς δυσκόλους περιστάσεις.
- 6) Ἡ μόρφωσις τοῦ ἀτόμου. Πῶς αὕτη ἀρχίζει μὲ τὴν γέννησιν καὶ τελειώνει μὲ τὸν θάνατον. Μέσα μορφώσεως: ἡ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖον, ἡ ἐκκλησία, οἱ μεγαλύτεροι καὶ ἀνώτεροί μας, αἱ ὀργανώσεις, ὁ στρατός, τὰ βιβλία, αἱ ἐφημερίδες, τὰ περιοδικά, τὰ θεάματα, τὰ μουσεῖα, τὰ ταξείδια. Κακὰ βιβλία καὶ κακὰ θεάματα βλάπτοντα τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ μέλλον τῶν νέων.
- 7) Σύγκρισις μορφωμένων καὶ ἀμορφώτων εἰς μίαν συντροφίαν, εἰς μίαν συζήτησιν, εἰς ἐπαγγελματικὰ ἀπασχολήσεις, εἰς διασκεδάσεις.
- 8) Ἡ σκληραγωγία τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ἀξία τῆς. Τὰ κακὰ ἐκ τῆς μαλθακότητος. Μέσα σκληραγωγίας (ἡ ἐργασία, τὰ sports, αἱ ὁδοιπορίαι καὶ ἐκδρομαί).
- 9) Ἡ ἐργατικότης καὶ ἡ δημιουργία. Ἡ ὑποχρέωσις παντὸς ἀτόμου, ἐφ' ὅσον καταναλώνει ἀγαθὰ, νὰ παράγῃ καὶ ἀγαθὰ. Τὰ κακὰ ἐκ τῆς μὴ ἐργασίας καὶ αἱ συνέπειαι ζωῆς ἄνευ ἐπαγγέλματος.
- 10) Τὰ κακὰ τοῦ παρασιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς πλεονεξίας.

- 11) Τὸ θάρρος καὶ ἡ αἰσιοδοξία εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ὑπομονὴ κατὰ τὰς δυσκολίας καὶ ἀποτυχίας καὶ ἡ ἐπιμονὴ δι' ὑπερνίκησιν τῶν ἐμποδίων.
- 12) Τὸ πρόγραμμα ζωῆς καὶ ἡ τάξις εἰς τὴν ἐργασίαν.
- 13) Ἡ αὐτακυριαρχία εἰς τὰ φαγητὰ καὶ ποτὰ, εἰς τὸν θυμόν, εἰς τὴν σπατάλην.
- 14) Ἡ ἀνεκτικότητα καὶ ἡ μεγαλοψυχία ἀπέναντι τῶν ἐνοχλούντων ἡμᾶς.
- 15) Ὁ ἀλτρουϊσμός καὶ τὰ κακὰ τοῦ ἀτομισμοῦ, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς συμφεροντολογίας.

II. Ὁ πατριωτισμός.

- 1) Αἱ μορφαὶ τοῦ πατριωτισμοῦ κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον :
 - α) Ὁ καλὸς οἰκογενειάρχης.
 - β) Ὁ εὐσυνείδητος καὶ προσοδευτικὸς ἐπαγγελματίας.
 - γ) Ὁ δημιουργῶν ἀνώτερα ἔργα προόδου.
 - δ) Ὁ καλὸς πολίτης εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τοὺς νόμους, φόρους, ἐκλογάς.
 - ε) Ὁ εὐεργετῶν τὸ χωρίον του, τὴν ἐνορίαν του, τὴν πόλιν του, τὸ ἔθνος του.
- 2) Αἱ μορφαὶ τοῦ πατριωτισμοῦ κατὰ τὸν πόλεμον :
 - α) Ἡ προθυμία πρὸς στρατεύειν καὶ ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ γενναιότης κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος.
 - β) Ἡ ἀλληλεγγύη καὶ προσφορὰ ὅλων τῶν πολιτῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος.
- 3) Παραδείγματα καλοῦ πολίτου καὶ κακοῦ πολίτου (ἐκ τῆς ἱστορίας, τόσον τῆς παλαιοτέρας, ὅσον καὶ τῆς σημερινῆς).

Τάξις Γ' Γυμνασίου

I. Ἡ κοινωνικὴ ζωή.

- 1) Διατί ζοῦν οἱ ἄνθρωποι κατὰ κοινωνίας. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἐμφύτου ὁρμῆς πρὸς κοινωνικότητα. "Ἄλλαι ἐσφαλμένοι γινώμαι, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἀλληλοεξοντώνοντο οἱ ἄνθρωποι.
- 2) Ἡ χαρὰ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν.
- 3) Ἡ ἀλληλοβοήθεια κατὰ κινδύνους φυσικοῦς.
- 4) Ἡ εἰδίκευσις εἰς ἐπαγγέλματα καὶ αἱ ἀγαθαὶ συνέπειαι τῆς.
- 5) Τὸ ἐπάγγελμα ὡς διέξοδος τῆς ἐμφύτου δημιουργικῆς ὁρμῆς, ὡς μέσον πλουτισμοῦ καὶ ὡς κοινωνικὸν λειτουργήμα.
- 6) Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος κατὰ τὴν κλίσιν ἐκάστου, κατὰ τὰς

ἱκανότητάς του, κατὰ τὰς δυνατότητας τακτοποιήσεως εἰς αὐτὸ καὶ κατὰ τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τῆς οἰκογενείας του.

7) Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐπαγγέλματος εἰς τὸν χαρακτῆρα. Ἡ δι' αὐτοῦ ἄσκησις εἰς τὴν ἀμιλλαν, ἀκρίβειαν, φιλοτιμίαν, παρακολούθησιν τῶν νέων προόδων καὶ ἐξελίξεων, συνέχισιν μορφώσεως.

8) Τὰ παραγωγικὰ ἐπαγγέλματα (ὁ γεωργός, ὁ τεχνίτης, ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς ἐπιχειρήσεως, ἐνὸς συνεταιρισμοῦ, ὁ ἐπιστημονικὸς ὁργανωτής).

9) Τὰ παρασιτικὰ ἐπαγγέλματα (ὁ ζῶν ἀπὸ εἰσοδήματα χωρὶς νὰ ἐργάζεται, ὁ μεταπράτης, ὁ αἰσχροκερδής, ὁ θεσιθήρας).

10) Ἐπαγγέλματα προάγοντα τὸν πολιτισμόν : Ὁ ἐπιστήμων, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἐφευρέτης, ὁ μέγας πολιτικός, ὁ ἀναμορφωτὴς μιᾶς χώρας.

II. Ἀσθένειαι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

1) Ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ κόπου τοῦ ἄλλου, τῆς εὐπιστίας του, τῆς ἀνηλικότητός του, τῆς ἀδυνάτου γυναικός.

2) Ἡ δωροδοκία, ὁ δεκασμός καὶ αἱ συνέπειαι τῶν.

3) Ἡ εὖνοια καὶ τὸ « ρουσφέτι » πρὸς συγγενεῖς, πρὸς τοὺς φίλους τοῦ κόμματός του, πρὸς μὴ ἀξίους γνωστούς του.

4) Ἡ ἀπάθεια καὶ ἀδιαφορία τῶν πολιτῶν διὰ τὰ κοινὰ καὶ αἱ συνέπειαι τῶν. Ἡ ὑποχρέωσις, ὅταν βλέπη τις τὴν κλοπὴν, τὴν διαφθοράν, τὴν παράβασιν τῶν νόμων, νὰ μὴ ἀδιαφορήσῃ.

5) Ἡ ἀδικία καὶ τὰ εἶδη της : Ὁ δολιευόμενος, ὁ κλέπτων, ὁ ἀρπάζων καὶ ληστεύων πράγματα εἴτε ἰδιωτῶν εἴτε τοῦ δημοσίου. Ὁ αἰσχροκερδής, ὁ μαυραγορίτης, ὁ νοθεύων τρόφιμα, ὁ ἀποκρύπτων τρόφιμα, ἵνα κερδοσκοπήσῃ. Ὁ καταχραστής, ὁ ἐργολάβος ὁ κατασκευάζων δημόσια ἔργα μὲ κακὰ ὑλικά, ὁ προμηθευτὴς ὁ πωλῶν εἰς τὸ κράτος εἶδη ἀκατάλληλα, ὁ ἀποκρύπτων τὰ εἰσοδήματά του φοροφυγὰς καὶ φοροκλέπτης.

Τάξις Δ' Γυμνασίου.

I. Ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ὁ ὑλικὸς πολιτισμός.

1) Τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀπαραίτητα διὰ συντήρησιν : τρόφιμα, κατοικία, ἐνδυμασία, μόρφωσις, ταξείδια, ὑγιεινὴ, θεραπεία ἀσθενειῶν.

2) Τὰ ἀτομικὰ ἀγαθὰ. Τὰ κοινὰ ἀγαθὰ (ὁδοί, πλατεῖαι, κῆποι, σχολεῖα, ὕδραγωγεῖα, ἐκκλησίαι). Δημόσια ἔργα καὶ ἰδρύματα, δημόσια χρήματα.

3) Πηγὴ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν (τὰ δημόσια πράγματα καὶ οἱ φόροι ποὺ καταβάλλουν οἱ πολῖται).

4) Τὰ ἰδιωτικὰ ἀγαθὰ καὶ ἡ ἐκ τῆς αὐξήσεως τούτων αὔξησις καὶ τοῦ

δημοσίου πλούτου λόγῳ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ποσοστοῦ φορολογίας. Προσθευτικοὶ συντελεσταὶ φορολογίας ἐλαττώνοντες τὰς μεγάλας ἀνισότητας περιουσιῶν.

5) Ἡ γεωργία ὡς πηγὴ πλούτου. Ἡ ἀξία τοῦ χωριοῦ. Ἡ αὕξησις τῆς παραγωγῆς δι' ἀποξηράνσεων, ἀρδεύσεων, λιπασμάτων, γεωργικῶν μηχανημάτων, νέων καλλιεργειῶν, βελτιώσεως σπόρων καὶ φυτῶν, καταπολεμήσεως ἀσθενειῶν, διανοίξεως ὁδῶν καὶ νέων μέσων ἐπικοινωνίας.

6) Ἡ συνεταιριστικὴ ὁργάνωσις καὶ ἡ σημασία της. Κοινὰ ἔργα, καὶ ἀτομικὰ ἔργα.

7) Ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ ἀπόδοσίς της. Ἡ οἰκόσιτος καὶ ἡ ὠργανωμένη κτηνοτροφία. Τὰ κατάλληλα εἶδη ζώων. Ἡ κτηνιατρικὴ φροντίς.

8) Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ὑγιεινὰ ἐπιδράσεις ἐκ τῆς διαβιώσεως εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς ἀστικῶν πληθυσμῶν.

9) Ἡ δένδροκαλλιέργεια. Ἡ ἱκανότης τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν παραγωγὴν ἐκλεκτῶν εἰδῶν καρπῶν, κηπευτικῶν, ἀνθέων, προϊόντων εὐνοουμένων ὑπὸ τοῦ κλίματός της.

10) Ἡ βιομηχανία καὶ ὁ ρόλος της.

11) Ἡ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια καὶ ἐφαρμογαί της εἰς τὰ ἐπαγγέλματα.

12) Ἡ βιοτεχνία καὶ οἰκοτεχνία.

13) Ἡ προτίμησις ἐγχωρίων εἰδῶν.

14) Ἡ ναυτιλία καὶ ἡ σημασία της διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν θάλασσαν ὡς ἐθνικὸν καθήκον. Ἡ ψυχαγωγικὴ καὶ ἡ θεραπευτικὴ ἀξία τῆς θαλάσσης καὶ διαβιώσεως εἰς παραλίους περιοχάς.

15) Ἡ ἀεροναυτική καὶ τὸ μέλλον της.

16) Ἡ ἀλιεία καὶ ἡ ὁργάνωσίς της. Ἡ δυναμίτις ὡς ἐχθρὸς τοῦ ἐναλίου πλούτου μας.

17) Τὸ ὑπέδαφος καὶ τὰ μεταλλεῖα. Αἱ ἀλυσκαὶ καὶ αἱ συναφεῖς βιομηχανίαι. Ἡ ἀφαλάτωσις τοῦ θαλασσίου ὕδατος καὶ αἱ διανοιγόμεναι ἐκεῖθεν κολοσσιαῖαι προοπτικαί.

18) Ὁ τουρισμὸς λόγῳ τοῦ κλίματος, τῆς θαλάσσης, τῆς φωτεινότητος τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ, τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς πατρίδος μας καὶ τῶν ἱστορικῶν της μνημείων.

II. Ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς.

1) Ἡ καθυστέρησις λόγῳ τῆς δουλείας. Ἡ καθυστέρησις λόγῳ πτωχείας, λόγῳ τοῦ ἄλλοτε ὀλιγαρίθμου τοῦ πληθυσμοῦ μας, τῆς κατατμήσεώς του καὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς συγκοινωνίας.

2) Ἡ καθολίκευσις τῆς παιδείας ὡς διεθνὲς φαινόμενον.

3) Αἱ δαπάναι διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ὡς παραγωγικαὶ δαπάναι.

4) Προτερήματα τοῦ Ἑλλήνος.

5) Ἐλαττώματα τοῦ Ἑλλήνος (ἀτομισμός, ἔλλειψις προγράμματος, ἀψήκορον, μετάθεσις εὐθυνῶν).

Τάξεις Ε' Γυμνασίου.

I. Ἡ σύνθεσις τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν.

1) Αἱ κοινωνικαὶ ομάδες, οἰκογένεια, σύλλογοι, σωματεῖα, ἐκκλησία, στρατός, σχολεῖον, πνευματικὰ ἱδρύματα, πολιτικὰ κόμματα.

2) Ἡ ὀργανωμένη πολιτεία καὶ ἡ σχέσις τῶν πολιτῶν πρὸς αὐτήν (διαφορὰ μεταξὺ νομικῆς καὶ ψυχικῆς σχέσεως).

3) Τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, οἱ νόμοι καὶ τὸ δίκαιον, τὰ γεννώμενα εἰς πᾶσαν πολιτείαν.

4) Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις :

α) Ἀναλόγως τοῦ εἰσοδήματος.

β) Ἀναλόγως τῆς μορφώσεως καὶ τρόπου ζωῆς.

γ) Ἀναλόγως τῆς κοινῆς ἀσχολίας, καὶ τῶν συμφερόντων.

5) Αἱ κλεισταὶ τάξεις τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ μεσαίωνος καὶ τῆς Ἀσίας.

6) Αἱ ἐν διαρκεῖ μετασχηματισμῷ τάξεις εἰς τὰς σημερινὰς Δημοκρατίας.

7) Ἡ κυκλοφορία τῶν ἀτόμων μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

8) Ἡ ἀνοδος τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τρόποι προωθήσεώς των. Ἡ παροχὴ εὐκαιριῶν πρὸς ἀνοδὸν τῶν φύσει ἱκανῶν δι' ὑποτροφιῶν, διαγωνισμῶν, καθιερώσεως καὶ ἀναγνώρισεως προσόντων.

9) Αἱ τάξεις κατὰ τὸν Marx. Κεφαλαιοκρατία - προλεταριάτον. Τὸ Κομμουνιστικὸν Μανιφέστον τοῦ 1848 καὶ αἱ προφητεῖαι τοῦ περὶ ἐξαφανίσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως λόγῳ αὐξήσεως τῶν προλεταρίων. Ἡ διάψευσις τοῦ κατὰ τὰ διαρρεύσαντα 114 ἔτη.

10) Ἡ αὕξησις τῶν ἀστῶν λόγῳ τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῆς ἀνάγκης μορφώσεως τῶν ἐργατῶν.

II. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία.

1) Κοινοκτημοσύνη καὶ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀπὸ ἠθικῆς καὶ ψυχολογικῆς πλευρᾶς.

2) Ἡ κρατικοποίησις καὶ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις κατὰ τοὺς δείκτας ἀποδόσεως ἐκάστης οἰκονομίας.

3) Ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀνισότης εἰς τὰς κοινωνίας.

4) Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη ὡς καθολικὸν αἷτημα.

5) Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ μέσων δημοσιότητος, τῆς θρησκείας, τῆς ἐργασίας, τῆς ἐρεῦνης.

- 6) Ἡ Κοινωνικὴ Ἀσφάλις ἀπὸ ἀνεργίαν, ἀσθένειαν, ἐκμετάλλευσιν, γήρας.
- 7) Ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ οἱ γενεσιουργοὶ τῆς παράγοντες (ἐπιστημονικὴ πρόοδος, τεχνικαὶ ἐφευρέσεις καὶ ἐφαρμογαί, διάδοσις τῆς παιδείας).
- 8) Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις κατὰ τὸν κομμουνισμὸν καὶ τὰ δεδομένα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς.
- 9) Ἡ δικτατορία εἰς τὰ κομμουνιστικὰ κράτη καὶ ἡ ἔλλειψις ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης. Ἡ κατάπνιξις τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Τὸ ἀστυνομικὸν κράτος καὶ ἡ κατάργησις τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου.
- 10) Τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθέρου Ἐθνικῆς πολιτείας καὶ τῆς δημοκρατικῆς ζωῆς μας συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς μακροαίωνος παραδόσεώς μας.

Τάξις 5' Γυμνασίου.

Ι. Τὸ ἔθνος καὶ ἡ ζωὴ τῆς ἐθνικῆς πολιτείας.

- 1) Ἡ γένεσις τῶν ἔθνων ὡς συνεχῆς ὀντολογικὴ πραγματικότητα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.
- 2) Τὰ γνωρίσματα τοῦ ἔθνους (καταγωγὴ, τόπος, θρησκεία, ἥθη, τύχαι, συνείδησις ἐνότητος, κοινοὶ σκοποί).
- 3) Ἐθνος, λαός, κράτος.
- 4) Ἡ ἐλευθέρη πολιτειακὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους μὲ σκοποὺς τὴν ἀσφάλειαν (στρατιωτικὰ δυνάμεις), τὴν ὀργάνωσιν (διοικήσεις), τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν (ὕλικόν καὶ πνευματικόν) διὰ θεσμῶν καὶ ἰδρυμάτων.
- 5) Ἡ ὀρθὴ σχέσις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν ἐθνικὴν πολιτείαν. Ἡ νομικὴ σχέσις καὶ συμμόρφωσις πρὸς ὅ,τι ζητεῖ ὁ νόμος. Ἡ ψυχικὴ σχέσις καὶ προσφορὰ ἐκάστου ἀναλόγως τοῦ ταλάντου του καὶ τοῦ δυναμισμού του.
- 6) Αἱ ἀρχαὶ εἰς τὴν σύγχρονον Πολιτείαν (Κοινότης, Δῆμος, Νομός, Κυβέρνησις, Συνταγματικὸς βασιλεὺς).
- 7) Αἱ ἐξουσίαι εἰς τὰς δημοκρατικὰς πολιτείας: Νομοθετικὴ, Ἐκτελεστικὴ, Δικαστικὴ.
- 8) Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων διὰ τῆς ψήφου καὶ ἡ ἀσκησις τοῦ δικαιώματος τούτου τοῦ πολίτου συγχρόνως ὡς καθήκοντος.
- 9) Οἱ νόμοι ὡς κοινὴ βούλησις χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ οὐχὶ χάριν ἀτόμων ἢ ομάδων.
- 10) Ἡ πληρωμὴ φόρου ὡς καθήκον τοῦ πολίτου.
- 11) Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ὡς ὕψιστον καθήκον.
- 12) Τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου καὶ ἡ ὑπεράσπισίς των.
- 13) Ἡ ἐλευθερία νὰ ζῇ τις ὅπως θέλει, ἐφ' ὅσον οὐδένα βλάπτει, οὔτε τὰ ἥθη προσβάλλει, οὔτε τοὺς νόμους παραβαίνει.

14) Ἡ ἰσότης ἔναντι τῶν νόμων.

15) Ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θρησκείας. Ἡ ὁρθόδοξος ἐκκλησία καὶ αἱ προπαγάνδαι.

16) Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας καὶ τὸ δικαίωμα παροχῆς ἐργασίας εἰς τοὺς πολίτας.

17) Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας.

18) Ἡ ἐλευθερία τοῦ συνέρχεσθαι καὶ συνεταίριζεσθαι.

19) Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐκφράζειν γνώμην.

20) Οἱ ἐθνικοὶ ἥρωες, οἱ ἐθνικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐθνικοὶ εὐεργέται.

21) Οἱ ἐθνικοὶ ἐχθροὶ (εἰς τὸ ἐσωτερικόν, εἰς τὸ ἐξωτερικόν).

II. Αἱ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

1) Ὑλικά.

2) Πνευματικά.

3) Ὁ ἔσω Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ πορεία αὐξήσεώς του.

4) Ὁ ἀλύτρωτος Ἑλληνισμὸς (Τουρκίας, Ἀλβανίας).

5) Ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμὸς εἰς τὰς ἡπείρους τῆς γῆς.

6) Ὁ ἔξω Ἑλληνισμὸς (Κύπρος).

7) Ἡ ἀκμαιοτής τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ὡς ἀστείρευτος πηγὴ ἐθνικῆς δυνάμεως. Μέσα διατηρήσεως τοῦ φρονήματος συνεχῶς ἀκμαίου.

8) Σύγκρισις τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς πρὸς τὴν ζωὴν ἄλλων χωρῶν.

III. Ὑπερεθνικὴ ζωὴ.

1) Ἡ ἑνωσις ἐθνῶν κατὰ περιοχάς. Ἐνώσεις καὶ Ὁμοσπονδίαὶ πολιτειῶν καὶ Κοινότητες κρατῶν.

2) Οἱ γείτονές μας.

3) Οἱ σύμμαχοί μας.

4) Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινότης.

5) Ὁ Ὄργανισμὸς Ἠνωμένων Ἐθνῶν.

Δ' - Ἡ ἐτοιμασία στελεχῶν πρὸς διδασκαλίαν τῆς Κοινωνικῆς ἀγωγῆς.

Ἡ διεύρυνσις τῶν βάσεων τῆς γενικῆς παιδείας διὰ τῆς προσθήκης εἰς τοὺς κλάδους φιλολογικοῖστορικὸν καὶ φυσικομαθηματικὸν καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κλάδου μαθημάτων δὲν πραγματοποιεῖται, ἐὰν ἀπλῶς ἐκδοθῇ Διάταγμα ὀρίζον τὰ τῶν ὥρῶν διδασκαλίας καὶ τὰ τῆς ὕλης διδασκαλίας τούτου. Ἡ δυσχέρεια ἔγκειται εἰς τὴν ὑπαρξίν ἢ μὴ στελεχῶν παρεσκευασμένων, ἵνα ἀναλάβουν τὸ ἔργον τοῦτο τῆς μυσέως τῆς νέας γενεᾶς εἰς τὰ σύγχρονα κοινωνικὰ θέματα.

Μία εἰδικὴ κατάρτισις καθίσταται ἀπαραίτητος, καθ' ὅσον ἐκ τῆς φύσεως τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἐπιβάλλεται, ἵνα αὕτη ἀσκῆται οὐχὶ ὡς μετάδοσις καὶ ἀπομνημόνευσις ὕλης, ἀλλ' ὡς διασάφησις προβλημάτων τῆς περιβαλλούσης τὸν νέον ἄνθρωπον ζωῆς καὶ λήψις θέσεως ἔναντι αὐτῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δέον νὰ τελῇται οὐχὶ κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλὰ κατόπιν ἐπιμόνου προσπαθείας σαφοῦς θεωρήσεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ὁδηγούσης εἰς τὴν ὄξυνσιν ἐκείνην τοῦ κοινωνικοῦ βλέμματος, ἣ ὁποία θὰ ἀποτελέσῃ ψυχικὸν ἀπόκτημα τοῦ παιδευομένου, ὥστε νὰ δύναται εἰσερχόμενος εἰς τὴν ζωὴν νὰ διαγινώσκῃ νέας καταστάσεις καὶ σχέσεις, νέα προβλήματα καὶ νὰ δρᾷ ἔναντι τούτων μὲ ὑπευθυνότητα καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ προοδευτικότητα, ὑπερβαίνων πᾶσαν στατικότητα καὶ πᾶν λίμνασμα.

Ἡ διδασκαλία τῆς Κοινωνιολογίας, τόσον ἐν τῇ ἀπλουστερῇ περιγραφικῇ μορφῇ της ὡς Κοινωνιογραφίας, ὅσον καὶ ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ ὡς Φιλοσοφίας τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν παντὸς μέλλοντος νὰ ἀσκήσῃ διδακτικὸν ἔργον γενικῆς παιδείας ἀποτελεῖ σήμερον καθολικὸν αἶτημα.

Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ, Ἐπιστημονικὴ καὶ Ἐκπολιτιστικὴ Ὁργάνωσις τῶν Ἠνωμένων Ἑθνῶν (UNESCO) ἐν τῇ μερίμνῃ τῆς εἰς διεθνῇ κλίμακα ἀναπτύξεως τῶν θεμάτων Παιδείας, Νεολαίας καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀνέλαβε νὰ παρορμήσῃ τὰς Κυβερνήσεις, ὅπως «*προαγάγουν τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀξιοποιήσουν τὰς ἐκεῖθεν γνώσεις καὶ ἐφαρμογὰς*». Αἱ παρορμήσεις αὗται εἶναι βεβαίως χρήσιμοι καὶ ἰδρυέθησαν δι' αὐτῶν εἰς διαφόρους χώρας, ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι Κέντρα Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων. Τὰ Κέντρα ταῦτα ὅμως ἔχουν τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς ἔξωθεν τυποποιήσεως ἀσχέτως τῆς ἰδιαιτερότητος προβλημάτων καὶ ὅρων ζωῆς ἐκάστης χώρας, ἀλλὰ καὶ συχνὰ μίαν ἀμφίβολον ἐπιστημονικότητα, λόγῳ τοῦ τρόπου ἐπιλογῆς τῶν στελεχῶν των.

Ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν Πανεπιστημιακὴν σπουδὴν τῶν λειτουργῶν τῆς Παιδείας κοινωνιολογικῶν θεμάτων, ἵνα ἱκανωθῶσι διὰ τὸ ἔργον τοῦτο,

εἶναι αὐτῶν τούτων τῶν σπουδαζόντων αἷτημα καθολικόν. Ὅτε τὸ 1946 ἐδημοσίευσα τὸ ἔργον μου «Φιλοσοφία τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ» διεπίστωσα τὴν δίψαν τῶν ἀσκούντων παιδευτικὰ λειτουργήματα διὰ τὰ θέματα ταῦτα. Δὲν ἦσαν δὲ μόνον οἱ ἐν τῇ σχολικῇ παιδείᾳ λειτουργοί. Ἀλλὰ ἀνώτατα παιδευτικὰ ἰδρύματα ἐτοιμάζοντα ἐθνικὰ στελέχη εἰσήγαγον τὰ θέματα ἐκεῖνα ὡς θεμελιακά. Ἠγέρθησαν βεβαίως καὶ ἀντιρρήσεις ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φιλολογισμοῦ καὶ ἐθεωρήθη τοῦτο ὡς μεταφορὰ θεμάτων ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Πολιτικῶν ἐπιστημῶν διὰ σπουδαστὰς προοριζομένους νὰ διδάξουν Φιλολογίαν.

Θὰ ἠδύνατο νὰ μνημονευθῇ ἐν προκειμένῳ μία παρατήρησις ξένου ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου, ὅστις ἐτόνιζεν : «ὁ Πλάτων διὰ τῆς Πολιτείας του ἐδίδαξε τὴν γενεάν του τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν εἰς τὸ βιβλίον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀλλοίμονον εἰς τοὺς ἐπιγόνους του, οἵτινες θὰ ἐξηντλοῦντο σχολιάζοντες μόνον ταύτην καὶ μὴ προσπαθοῦντες νὰ εἰσδύσουν βαθύτερον εἰς τὴν μελέτην τῶν περιπλόκων νοημάτων τοῦ βιβλίου τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς».

Ἐκαστος λαὸς ἔχει ἰδίαν ψυχὴν, ἴδιον χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ ἰδίαν ζωὴν ἐμφανίζουσιν μίαν πορείαν ἐξελίξεως προσδιοριζομένην ἀπὸ ὅρους τελείως εἰδικούς του. Καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡ ζωὴ ἀκολουθεῖ πορείαν ἐξελίξεως προσδιοριζομένην ἀπὸ παράγοντας ἀενάως συντιθεμένους καὶ μεταπλασσομένους. Ἀναλόγως τῆς διαυγείας βλέμματος δι' ἣν ἡσκήθη ἡ ἐκάστοτε νέα γενεά, θὰ συνεχίζεται καὶ ἡ πορεία αὕτη ζωῆς ὑπὸ μορφὴν ἀνοδικὴν ἢ ὀχι.

Ἐν συμπεράσματι τὸ θέμα τῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς νεότητος ἴσταται ἢ πίπτει ἀναλόγως τοῦ ἂν θὰ ὑπάρχουν στελέχη ἱκανὰ νὰ τὸ διδάξουν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗΣ